

Malmö högskola

Lärande och samhälle

Skolutveckling och ledarskap

Examensarbete

15 högskolepoäng, avancerad nivå

Delaktighet

*- fyra speciallärares förståelse och arbete med delaktighet i
grundsärskolan inriktning ämnesområden*

Participation

- Four special teachers' understanding and work with participation in special school

Carl Hellman

Speciallärarexamen 90 hp
specialisering utvecklingsstörning

2017-01-13

Examinator: Lotta Anderson

Handledare: Lisbeth Ohlsson

Sammanfattning/Abstract

Hellman, Carl (2017). Delaktighet - fyra speciallärares förståelse och arbete med delaktighet i grundsärskolan inriktning ämnesområden. (*Participation - Four special teachers' understanding and work with participation in special school.*) Speciallärarutbildningen, specialisering utvecklingsstörning, Skolutveckling och ledarskap, Lärande och samhälle, Malmö Högskola, 90 hp.

Förväntat kunskapsbidrag: Undersökningen förväntas kunna bidra med kunskap om hur lärare kan arbeta med att öka och stimulera elevers delaktighet och inflytande över sin utbildning.

Syfte: Syftet med denna undersökning är att utifrån intervjuer med lärare inom grundsärskolan, inriktning ämnesområden, ta reda på deras uppfattningar kring arbetet med elevernas delaktighet och inflytande över sin utbildning. Lärarnas berättelser kommer sedan ställas i relation med varandra och delaktighetsmodellen (Szönyi & Söderqvist Dunkers, 2015; SPSM, 2012) som presenteras mer ingående i teoriavsnittet.

Frågeställningar:

- Hur definierar lärare inom grundsärskolan begreppet delaktighet?
- Hur arbetar lärare med att främja delaktighet utifrån de aspekter som definieras i SPSM:s delaktighetsmodell?

Teori: Undersökningen utgår från ett sociokulturellt perspektiv där mänskliga aktiviteter tillsammans i grupp ses som en förutsättning för lärande och utveckling. Utifrån det har studien även tagit avstamp i Specialpedagogiska skolmyndighetens, SPSM:s delaktighetsmodell. I den lyfts sex aspekter fram som skolor kan arbeta med för att skapa delaktighet för alla elever (Szönyi & Söderqvist Dunkers, 2015; SPSM, 2012). Studien lutar sig även mot handlingsteorin där en handling beskrivs utifrån två begrepp, kapacitet och tillfälle. Teorin är intressant för studien eftersom en individs förmåga att utföra en handling påverkar hans möjligheter till delaktighet.

Metod: Det metodologiska valet för denna studien är kvalitativa intervjuer med halvstrukturerade frågor. Empirin har tolkats med inspiration från den allmänna tolkningsläran inom hermeneutiken. De intervjuade lärarnas berättelser spelades in och återges i en löpande text. Innehållet har sedan analyserats utifrån ett sociokulturellt perspektiv och där SPSM:s delaktighetsmodell är ett centralt analysverktyg.

Resultat: Utifrån studiens teoretiska utgångspunkt kan resultatet ses ur ett sociokulturellt perspektiv då alla de intervjuade lärarna framhöll vikten av att skapa förutsättningar för att utveckla elevernas kommunikation. Lärarna lyfte även fram betydelsen av att ge eleverna tid, dels genom att få tid att ta till sig information och ge ett svar, dels genom att få tid att göra en aktivitet många gånger för att skapa sig en förståelse för vad som förväntas.

För att symbolisera detta resultat kompletteras SPSM:s delaktighetsmodell genom att illustrera modellen som en blomma, där blomman består av SPSM:s delaktighetsmodell och där denna studiens resultat visualiseras genom att kommunikationen illustreras genom jorden där blomman (delaktigheten) växer och tiden illustreras genom blomstjälken som stödjer och håller upp blomman (delaktigheten).

Specialpedagogiska implikationer: De specialpedagogiska implikationer som denna undersökningen har gett är ökad kunskap kring delaktighet och hur arbetet med att främja delaktighet kan förbättras. En speciallärare med specialisering utvecklingsstörning kan tillämpa denna kunskap genom att exempelvis vägleda kollegor i framtida arbeten kring delaktighet.

Nyckelord: Delaktighetsmodellen, grundsärskolan inriktning ämnesområden, kommunikation, sociokulturellt perspektiv, utvecklingsstörning.

Innehållsförteckning

1 INLEDNING	7
1.1 PROBLEMFÖRMULERING	8
1.2 SYFTE	8
1.2.1 Frågeställningar	9
2 TIDIGARE FORSKNING	10
3 TEORI	13
3.1 SOCIOKULTURELLT PERSPEKTIV	13
3.2 DELAKTIGHET	14
3.2.2 Delaktighetsmodell enligt Specialpedagogiska skolmyndigheten (SPSM)	14
3.2.2.1 Tre olika kulturer	17
3.3 HANDLINGSTEORI	18
4 METOD	19
4.1 KVALITATIV INTERVJU	19
4.2 HERMENEUTIK	19
4.3 PILOTSTUDIE	20
4.4 UNDERSÖKNINGSGRUPP	20
4.5 GENOMFÖRANDE	21
4.6 DATABEARBETNING	22
4.7 TILLFÖRLITLIGHET	22
4.7.1 Reliabilitet	22
4.7.2 Validitet	22
4.7.3 Generaliserbarhet	23
4.8 ETIK	23
5 RESULTAT, ANALYS OCH TEORETISK TOLKNING	25
5.1 LÄRARE 1	25
5.1.1 Analys av Lärare 1:s uppfattningar kring delaktighet	26
5.2 LÄRARE 2	28
5.2.1 Analys av lärare 2:s uppfattningar kring delaktighet	30
5.3 LÄRARE 3	31
5.3.1 Analys av lärare 3:s uppfattningar kring delaktighet	34
5.4 LÄRARE 4	36
5.4.1 Analys av lärare 4 uppfattningar kring delaktighet	38
SAMMANFATTNING	39
6 DISKUSSION	40
6.2 METODDISKUSSION	43
6.3 SLUTSATS OCH SPECIALPEDAGOGISKA IMPLIKATIONER	43
6.4 FORTSATT FORSKNING	44

1 Inledning

I mitt arbete som lärare på grundsärskolan med inriktning träningskola och gymnasiesärskolan individuella programmet undervisar jag elever som har utvecklingsstörning och befinner sig på en kognitiv nivå som kan jämföras med ett litet barn. Dessa elever befinner sig, som Kylén (2012) beskriver, på A-stadiet i sin utveckling. Personer som befinner sig på A-stadiet upplever närrummet här och nu. De kan inte tala utan kommunicerar med sin omgivning genom signaler i form av kroppsspråk och ljud. Den långsammare utvecklingstakten hos dessa elever gör att de hinner göra fler erfarenheter än ett normalutvecklat barn på samma kognitiva nivå och därför blir det således svårt att jämföra de båda (Ibid.). För dessa elever är det inte självklart att göra egna aktiva och självständiga val för att påverka sin vardag och utbildning. De har olika funktionsnedsättningar som rörelsehinder, syn- och hörselnedsättningar och tal - och språksvårigheter. Dessa nedsättningar i kombination med elevernas utvecklingsstörning gör det oftast svårt att utveckla en kommunikativ färdighet att uttrycka sina behov, tankar och känslor så att omgivningen kan förstå vad de menar. Samtidigt som det kan vara svårt för den enskilda eleven att göra sig förstådd kan det också vara svårt för omgivningen att förstå vad den enskilde eleven vill uttrycka och därför är det viktigt att komma fram till ett gemensamt kommunikationssätt. I läroplanen för grundsärskolan 2011 (Skolverket 2011) står det att de demokratiska principerna att kunna påverka, ta ansvar och vara delaktig ska omfatta alla elever. Vidare står det att elever ska fortlöpande stimuleras i att ta aktiv del i arbetet att utveckla sin utbildning och att eleverna alltid ska ha möjlighet att ta initiativ till frågor som rör deras utbildning. Enligt examensordningen för speciallärare med specialisering utvecklingsstörning ska specialläraren kunna visa fördjupad kunskap om barns och elevers språk- och begreppsutveckling och stimulans av denna och visa fördjupad kunskap kring barn och elever med utvecklingsstörning och deras allsidiga kunskapsutveckling i relation till undervisningsämnen och ämnesområden (SFS 2011:186). Det som intresserar mig i denna undersökning är att se hur lärare verkställer det uppdrag som läroplanen ger dem. Hur tillgodoser lärare elever, med olika funktionsnedsättningar som påverkar deras förmåga till delaktighet, deras demokratiska rättighet att vara med att påverka sin skolgång? Min

uppfattning är att det uppstår en maktrelation som måste hanteras varsamt. Vuxna som arbetar i grundsärskolan med inriktning ämnesområden måste vara väldigt noga med hur de tolkar elevers olika sätt att uttrycka sig på och skapa förutsättningar för att kunna uttrycka sig på sätt som så många som möjligt kan förstå utan att misstolka. Genom att skapa möjlighet för eleverna att vara delaktiga i sin utbildning uppfylls även de krav som ställs på lärare, att kunna påverka, ta ansvar och vara delaktiga ska omfatta alla elever (Skolverket 2011) oavsett funktionsnedsättning.

1.1 Problemformulering

För att kunna vara delaktig och ha inflytande över sin vardag eller utbildning är en förutsättning att man kan förmedla sina intentioner på ett eller annat sätt. Det kan vara genom olika kroppsliga uttrycksätt såsom genom ljud, mimik eller gester men det kan också vara genom fysiska hjälpmedel. För omgivningen gäller det att kunna tolka och förstå vad den enskilda individen har för intentioner eller vad den försöker säga. Förmågan att kommunicera sin vilja och sina intentioner skiljer sig vitt mellan de elever som går i grundsärskolan, inriktning ämnesområden, och den här undersökningen ämnar undersöka hur lärare arbetar med elever som har stora svårigheter att kommunicera för att främja deras delaktighet.

1.2 Syfte

Syftet med denna undersökning är att utifrån ett sociokulturellt perspektiv och ett delaktighets perspektiv skildra speciallärares, verksamma grundsärskolan inriktning ämnesområde, arbete med elevers delaktighet. Undersökningen förväntas kunna bidra med kunskap om hur lärare kan arbeta med att öka och stimulera elevers delaktighet.

1.2.1 Frågeställningar

- Hur definierar lärare inom grundsärskolan begreppet delaktighet?
- Hur arbetar lärare med att främja delaktighet utifrån de aspekter som definieras i SPSM:s delaktighetsmodell, tillgänglighet, tillhörighet, engagemang, samhandling, autonomi och erkännande?

2 Tidigare forskning

Daniel Östlund problematiserar kring delaktighetsbegreppet i sin avhandling och menar att delaktighet består av flera aspekter vars betydelser är knutna till vilket socialt sammanhang det befinner sig i. Östlund menar att delaktighet kan delas in olika begripliga analyser såsom formella-informella och objektiva-subjektiva. En viktig del i Östlunds användande av delaktighetsbegreppet är att han inte är intresserad av att göra förstapersonsperspektiv, d.v.s att han inte ämnar undersöka hur aktörerna upplever sig delaktiga. Östlund har istället valt att avgränsa sig till ett tredjepersonsperspektiv där det är observatörens analyser av interaktionen som är intressanta (Östlund 2012). Likt Östlund (ibid.) lyfter Helene Elvstrand (2009) också fram delaktighet som ett centralt begrepp i sin avhandling. Hon menar att det finns två huvudsakliga användningar av begreppet. Den första användningen är delaktighet som generellt deltagande i en aktivitet. Kopplat till denna användning ska delaktighet förstås utifrån diskussionen kring människors lika rätt att delta i olika sorters aktiviteter. Denna syn delar även Elisabet Frithiof (2007) i sin avhandling och skriver att delaktighet kan relateras till relationen mellan subjekt, kunskap och makt. Att människor väljer utifrån sina egna erfarenheter, bedömningsgrunder och lojaliteter att marginalisera eller delaktiggöra sig själv och andra. I Elvstrands (2009) andra betydelse av delaktighet används det som ett centralt begrepp i barnsociologiska studier med referens till barnrättskonventionen (UNICEF 2009). Vidare väljer Elvstrand att dela upp delaktighetsbegreppet i politiskt delaktighet och social delaktighet. Med politiskt delaktighet menar hon att vara delaktig i beslutsfattande och med social delaktighet att vara med i en gruppgemenskap (Elvstrand 2009). Frithiof (2007) har ett hermeneutiskt förhållningssätt och menar att studiens syfte inte är att beskriva hur det *är* att leva med utvecklingsstörningen utan hur det *kan vara* att leva med utvecklingsstörning. I denna avhandling blir Frithiofs tolkning central.

Östlund kommer i sin avhandling fram till att den pedagogiska praktiken karaktäriseras av att skolan som institution skapar, konstruerar och positionerar elever vilket påverkar deras möjlighet till delaktighet. Exemplevis menar Östlund (2012) att den fysiska tillgängligheten oftast tillgodoses men att däremot kan den sociokommunikativa tillgängligheten vara begränsad, eleverna ges inte förutsättningar att kommunicera med varandra på sina egna

villkor. Elvstrand (2009) kommer i sin avhandling fram till att politisk delaktighet och social delaktighet hänger ihop med varandra. Det som utmärker sig mest är att de elever som har ett lågt socialt deltagande också har ett lågt politiskt deltagande. Detta trots de olika kompensatoriska åtgärder som lärare gör för att öka den sociala delaktigheten. Utslaget av sambandet mellan politisk och social delaktighet som Elvstrand (2009) redogör för delas av Frithiof (2007). Hon menar att personer med utvecklingsstörning ofta behöver stöttning för att få vardagen att fungera eftersom den bygger på icke-utvecklingsstördas villkor. Dessa hinder skapar ett utanförskap och brister i att skapa förutsättningar för politiskt och social delaktighet för personer med utvecklingsstörning.

Fryson och Cromby (2013) gör i sin artikel en genomgång av situationen för individer med utvecklingsstörning och deras möjligheter till att göra självständiga val och kommer fram till att denna rättighet oftast överskuggas av samhällets vilja att skydda dessa individer. Lena Almqvist och Mats Granlund (2005) har gjort en omfattande studie kring elever med funktionsnedsättningar och deras möjlighet för att vara delaktiga i skolan. Undersökningen kom fram till att positiv interaktion mellan elever med funktionsnedsättningar, lärare och andra elever skapar förutsättningar för ökad delaktighet bland elevgruppen. En annan faktor som också spelade en stor roll var elevernas autonomi. Elever som upplevde stor autonomi upplevde också att delaktigheten var högre.

Cavalier och Brown (1998) tar i sin artikel upp betydelsen av en fungerande kommunikation för att öka möjligheterna till delaktighet. Artikeln handlar om hur författarna har skapat ett kommunikationshjälpmedel till en kvinna med stora funktionsnedsättningar, både fysiska och kognitiva. Vidare visar studien att en fungerande kommunikation främjar möjligheterna till delaktighet.

Sammanfattningsvis delas delaktighetsbegreppet upp i två delar i den genomgångna tidigare forskningen. Politisk- och socialdelaktighet lyfts fram som två begrepp. Där den politiska delaktigheten representerar individens förutsättningar och möjligheter att vara delaktiga i beslutsfattande och den sociala delaktigheten representeras av förutsättningar och möjligheter att vara med i grupp-gemenskaper. Vidare lyfts betydelsen av den pedagogiska praktiken fram som en faktor som påverkar elevernas möjlighet till delaktighet samt att personer med utvecklingsstörning ofta behöver stöttning i sin vardag eftersom den bygger på en icke-

utvecklingsstörds villkor. Vidare lyfts individers möjlighet till autonomi fram som en viktig faktor för att främja delaktighet men samtidigt överskuggas denna autonomi ofta av samhällets vilja att skydda individer med utvecklingsstörning.

3 Teori

Enligt ICF, International Classification of Functioning (Molin 2004; Socialstyrelsen 2003) är delaktighet ”en individs engagemang i sin livssituation i förhållande till hälsoförhållande, kroppsfunktioner och kroppens struktur, aktiviteter och faktorer i omgivningen”(Molin 2004, s. 65-66; Socialstyrelsen 2003). I skolans värld är dessa livssituationer, enligt ett sociokulturellt perspektiv, mänskliga aktivitet där lärande och utveckling skapas (Bråten 1998; Alexandersson 2009). Enligt handlings teorin måste *kapacitet* och *tillfälle* måste mötas för att en individs engagemang i sin livssituation ska synliggöras. Special pedagogiska skolmyndigheten (SPSM) har tagit fram ett verktyg för skolor att kunna förbättra sitt arbete kring elevers delaktighet. I följande kapitel kommer jag redogöra mer ingående vad detta innebär för min undersökning.

3.1 Sociokulturellt perspektiv

Min undersökning kommer att ta avstamp i ett sociokulturellt perspektiv där mänskliga aktiviteter tillsammans i grupp ses som en förutsättning för lärande och utveckling. Bråten (1998) skriver, med hänvisning till Vygotsky, att skolan spelar en viktig roll i individens kognitiva utveckling. Undervisning skapar en kontext som i sin tur skapar förutsättningar för fortsatt utveckling. Denna kontext eller samarbetsform som skapas i skolan kräver ett möte mellan lärare och elev eller mellan elev och elev. I detta möte bidrar båda parterna till en social situation med aktivitet och kreativitet.

Vygotsky (Alexandersson 2009) betonade lärarnas betydelse för att skapa goda lärandesituationer och han menade att lärande uppstår i och bygger på interaktionen mellan människor. Läraren ansvarar för att skapa en miljö som ämnar stärka elevernas handlingar och därför är det viktigt att undervisningen kan erbjuda samspelemöjligheter som gynnar denna process. För att skapa en god lärande situation krävs således en aktiv elev, en aktiv lärare och en aktiv miljö. Ur detta perspektiv kan en se delaktighet och hur den skapas i skolan.

3.2 Delaktighet

Det finns två internationella skrifter där det ingående redogörs för vad delaktighet för människor med funktionsnedsättning innebär, Förenta nationernas standardregler och Världshälsoorganisationens (WHO) nya klassifikationssystem ICF, International Classification of Functioning (Molin 2004; Socialstyrelsen 2003).

FN:s regelverk syftar till att säkerställa individer med funktionsnedsättningar och deras rättigheter gällande delaktighet och jämlikhet. I detta regelverk har begreppen delaktighet och jämlikhet slagits samman genom att beskriva dem som en process som ska leda till att både olika samhällsområden och omgivningar ska bli tillgängliga för alla. Kritik har riktats mot denna beskrivning eftersom delaktighet och jämlikhet är två skilda begrepp och därmed problematiska att beskriva som en process (Molin 2004).

I ICF används delaktighet i betydelsen av “en individs engagemang i livssituationer i förhållande till hälsoförhållande, kroppsfunktioner och kroppens struktur, aktiviteter och faktorer i omgivningen” (Molin 2004; Socialstyrelsen 2003). I det här citatet blir begreppet engagemang centralt i beskrivningen av delaktighet. Engagemang kan i sin tur delas upp i olika definitioner som delta, vara inkluderad, upptagen inom ett livsområde, vara accepterad och ha tillgång till behövda resurser (Molin 2004). Skillnaderna mellan de båda definitionerna är att de fokuserar på två olika perspektiv. FN:s standardregler menar att delaktighet och jämlikhet är en mänsklig rättighet och har ett medborgarperspektiv där en genom att göra miljön tillgänglig för personer med funktionsnedsättningar också ökar deras förutsättning för delaktighet. FN:s standardregler tar därmed ett makro perspektiv på delaktighet. ICF-dokumentet fokuserar istället på individens engagemang och aktivitet i relation till kroppsliga förmågor. Genom att beskriva delaktighet utifrån individens engagemang och ansvar tar ICF-dokumentet ett mikroperspektiv (Molin 2004).

3.2.2 Delaktighetsmodell enligt Specialpedagogiska skolmyndigheten (SPSM)

SPSM har utvecklat en modell för hur en ska kunna arbeta för att förbättra delaktigheten i de svenska skolorna. I den modellen har de tagit fram 6 olika aspekter av delaktighet som alla hänger samman och påverkar varandra. Dessa aspekter är tillgänglighet, tillhörighet, engagemang, samhandling, autonomi och erkännande (Szönyi & Söderqvist Dunkers 2015).

Delaktighetsmodellen (Szönyi & Söderqvist Dunkers 2015, s 13)

Delaktighet sker allt som oftast i en aktivitet, i ett sammanhang och tillsammans med andra individer. Dessa aktiviteter och sammanhang ställer olika krav på de individer som deltar i dessa vilket i förlängningen innebär att villkoren för elevers delaktighet skiljer sig åt sinsemellan. I delaktighetsmodellen tas det fram tre olika kulturer som symboliserar olika sammanhang, nämligen undervisningskultur, kamratkultur och omsorgskultur.

Tillhörighet i delaktighetsmodellen innebär att en har rätt att ingå i ett visst sammanhang, en skola och en klass. Exempelvis kan en elev vara mottagen i särskolan och därmed har rätt att gå där (ibid.).

Tillgänglighetsaspekten inom delaktighetsmodellen delas upp i tre aspekter, den fysiska tillgängligheten, tillgängligt meningssammanhang och tillgängligt sociokommunikativt

samspel. Med fysisk tillgänglighet menas att det finns tillgängliga inom- och utomhusmiljöer och att alla individer oavsett funktionshinder kan orientera sig i dessa, både till platser och kamrater. Fysiskt tillgänglighet när det gäller undervisning betyder att elever har tillgång till de hjälpmedel och läromedel de behöver, exempelvis Ipad. En tillgänglig fysisk miljö betyder också att det finns tillgängliga sociala arenor att skapa och underhålla relationer i. Sådana miljöer kan vara caféer, uppehållsrum och bestämda platser på skolgården där elever kan träffas. Ett tillgängligt meningssammanhang innebär att eleven förstår vad som förväntas av denna eller meningen med den aktivitet som en för tillfället deltar i. Elever har olika förutsättningar för att skapa ett meningsfullt sammanhang och detta ska skolan ta hänsyn till när den organiseras. Om skolan använder sig av medvetna strategier, där en uppmärksammar olika inlärningsätt, ökar begripligheten för alla. Den sociokommunikativa tillgängligheten innebär att allt som kommuniceras i skolan ska vara förståeligt för alla. De kommunikativa tekniker som används i skolan ska vara tillgängliga och anpassade efter individuella förutsättningar. En annan viktig del av den sociokommunikativa tillgängligheten är att de regler och koder som bestämmer hur en ska uppföra sig gentemot varandra är förståeliga. Dessa regler och koder kan vara svårförståeliga för vissa individer och de kan därför behöva hjälp med att tolka och förstå dessa (ibid.).

En tredje aspekt av delaktighetsmodellen är *samhandling* och innebär att två eller fler personer gör någonting tillsammans. Ett mycket bra exempel på att göra någonting tillsammans i skolans värld är lektionerna. Samhandling innebär inte att alla gör precis samma sak utan alla bidrar på olika sätt och omfattning i aktiviteten. Däremot har aktivitetens tillgänglighet och gruppens erkännande stor roll för vilken möjlighet till samhandling som finns (ibid.).

Den fjärde aspekten i delaktighetsmodellen är *erkännande*. Om denna aspekt av delaktighet ska uppstå ska en elev vara erkänd och accepterad av sina kamrater och lärare i aktiviteten. Ett erkännande är andras subjektiva syn på eleven i fråga. Läraren kan i sin planering av aktiviteter stödja elevers möjlighet till erkännande genom att planera för elevernas olikheter. Det kan handla om gruppkonstellationer såväl som val av lärmiljö (ibid.).

En femte aspekt i delaktighetsmodellen är *engagemang*. Denna aspekt är självupplevd och måste återges av eleven själv. Det går inte att kräva engagemang utav en elev men genom att

exempelvis göra aktiviteten tillgänglig och möjligheterna till samhandling stora kan elevens engagemang påverkas. Elevens erkännande i gruppen påverkar också engagemanget. Om eleven inte är erkänd i gruppen är det också sannolikt att engagemanget för aktiviteten är lågt. (ibid.).

Den sjätte och sista aspekten i delaktighetsmodellen är *autonomi* och handlar om den enskildes möjligheter att själv bestämma över sitt handlande och sitt inflytande över vad en gör, med vem och hur en vill göra det. För att kunna bestämma över sitt handlande är tillgången till information viktig, en behöver också tillgång till tid och handlingsutrymme för att avgöra vilka alternativ som passar en bäst (ibid.).

3.2.2.1 Tre olika kulturer

I skolan sker det olika sorters aktiviteter som på ett eller annats sätt skiljer sig ifrån varandra. Där finns situationer för lärande, omsorg, fostran och kamratskap. Eleverna förflyttar sig hela tiden mellan dessa situationer och deras förhållningssätt måste anpassas till den nya situationen. De olika situationerna kan kategoriseras in under tre olika kulturer. Den första kulturen kallas för *undervisningskulturen*. Den kännetecknas av att det är läraren som styr aktiviteten och barnens lärande och utveckling står i centrum. Relationen mellan läraren och eleverna är vertikal. Den andra kulturen kallas *omsorgskulturen*. Denna kultur innefattar också vertikala relationer där omsorg ges och tas emot. I denna kulturen erbjuder omsorgsgivaren, skolpersonal, eleverna omsorg och trygghet. Omsorgskulturen kan i vissa situationer vara ett stöd i lärandet och kamratrelationer men kan också ta överhand och verka hindrande. Den tredje kulturen kallas för *kamratkulturen*. Den kännetecknas av relationerna mellan eleverna och i den är relationerna till största del horisontella. Målet med denna kultur är att den ska vara lustfylld. En umgås för att det är roligt och inte för att en måste (Szönyi & Söderqvist Dunkers, 2015; SPSM, 2012).

Möjlighet för delaktighet i de olika kulturerna är olika eftersom interaktionen i de olika kulturerna kräver olika förmågor. Ibland interagerar de olika kulturerna med varandra, under en undervisningskultur kan det samtidigt ske interaktion genom en omsorgskultur då någon elev kan behöva stöd och hjälp på ett personligt plan (ibid.).

3.3 Handlingsteori

Att vara engagerad i en livssituation kan se olika ut beroende på vilka förutsättningar en har till att utföra handlingar. Av den anledningen är handlingsteori intressant för denna undersökning.

Handlingsteori kan förstås utifrån två begrepp, *kapacitet* och *tillfälle*. Med kapacitet menas att det är en individs inre möjligheter till handling. Mer ingående innebär det vilka inre resurser en individ har att utföra en handling, såsom biokemiska, fysiologiska och psykologiska förhållanden som råder i individens kropp. Med tillfälle avses de yttre förutsättningar som omgivningen ger. Det kan ta sin form av fysiska, psykosociala, kulturella och legala förutsättningar (Nordenfeldt 2004). Ett exempel för att tydliggöra detta kan vara en bagare. Bagarens inre förutsättningar tillåter hen att varje dag baka olika sorters bakverk. Bageriet symboliserar den yttre arenan och ger bagaren tillfälle att använda de redskapen hen behöver. Vidare har livsmedelsverket sina regler som påverkar bagarens yttre förutsättningar till att bedriva sitt hantverk. Tillsammans utgör bagarens kapacitet och tillfälle hens praktiska möjlighet för dessa handlingar (Nordenfeldt 2004).

Alla handlingar som utförs sker alltid i en kontext och hur enkel eller avancerad handlingen är spelar ingen roll. Denna kontext spelar in i förhållande till en individs kapacitet och tillfälle. En kontext kan ha en avgörande påverkan på förutsättningarna för en individs kapacitet och tillfälle. Men kontextens påverkan gäller inte under alla omständigheter. Om en individ inte kan gå i trappor betyder det att i den kontexten kan inte individen genomföra en viss handling, att gå i trappan. Däremot går det att ändra på kontexten genom kompenserande omständigheter i form av hjälpmedel och i den nya kontexten kan nu individen genomföra handlingen (Nordenfeldt 2004).

4 Metod

Denna undersökning är kvalitativ och tar inspiration från hermeneutiken i tolkningen av resultatet. Undersökningens empiri är framtagen genom kvalitativa intervjuer med halvstrukturerade frågor. Innan intervjuerna genomfördes gjordes en pilotstudie som resulterade i att intervjuguiden omarbetades. Genom ett kvalitativt metodval kommer undersökningen inte ge allmängiltiga sanningar utan istället ge läsaren verktyg i det vardagliga och praktiska livet genom en ökad förståelse kring det undersökta fenomenet.

4.1 Kvalitativ intervju

Mitt metodologiska val för denna undersökning är att göra kvalitativa intervjuer med halvstrukturerade frågor. Denna teknik skiljer sig från det öppna vardagssamtalet som är utan struktur och det slutna frågeformuläret som är strukturerad. Den halvstrukturerade intervjun utgår istället från en intervjuguide som innehåller vissa teman med förslag på frågor (Kvale & Brinkman 2014). Den halvstrukturerade kvalitativa intervjun ämnar att beskriva den intervjuades uppfattningar eller erfarenheter om det berörda ämnet. För att fånga upp specifika svar och de berättelser som har getts av intervjupersonerna erbjuder den halvstrukturerade intervjun möjligheten att göra förändringar gällande intervjufrågornas form och ordningsföljd (Kvale & Brinkman 2014).

4.2 Hermeneutik

När syftet är att få tillgång till människors egna upplevelser av olika fenomen är hermeneutiken ett lämpligt tillvägagångssätt. Hermeneutiken går ut på att tolka, förstå och förmedla upplevelser av olika fenomen. Ordet hermeneutik härstammar från det grekiska gudanamnet Hermes. Hans uppgift var att vara budbärare mellan gudavärlden och människovärlden och tolka och förmedla den information som skickades dem emellan (Westlund 2015). Inom hermeneutiken finns det tre huvudriktningar, existentiellt inriktad hermeneutik, misstankens hermeneutik och allmän tolkningslära. Vilken inriktning forskaren

väljer påverkar senare i någon mån hur tolknings- och analysprocessen yttrar sig. Val av inriktning ger även läsare en fingervisning av vad som är fokus för tolkningen (ibid.).

Den allmänna tolkningsläran är den bredaste inriktningen inom hermeneutiken. Forskare gör tolkningar genom att ställa sitt empiriska material i relation till helheten. Om tolkningen av det empiriska material går stick i stäv med helheten är tolkningen inte rimlig. Inom den allmänna tolkningsläran är det förståelsen av ett fenomen och inte förklaringen till det som står i fokus (Westlund 2015).

I min studie kommer jag hålla mig i området kring den tredje inriktningen inom hermeneutiken, allmän tolkningslära, då jag ämnar undersöka lärares förståelse av begreppet delaktighet. Genom att göra intervjuer med lärare skapar jag min empiri. Denna empiri kommer jag sedan jämföra med det teoretiska ramverk jag har valt att använda. I tolkningsarbetet är det viktigt att vara medveten om att den egna förförståelse av fenomenet som ska studeras kan påverka tolkningsprocessen. En person som har en positiv erfarenhet av ett fenomen kommer med stor sannolikhet tolka och ha en annan bild av det fenomenet i jämförelse med en person som har en negativ upplevelse av samma fenomen.

4.3 Pilotstudie

För att testa min intervjuguides bärkraft genomfördes en pilotintervju med en speciallärare som arbetar på grundsärskolan, inriktning träningskolan, som har lång erfarenhet av att arbeta inom ovan nämnda skolform. Resultatet av intervjun visade att några av frågorna var lika varandra och omarbetades för att göra det tydligare för intervjupersonerna. Det fanns även frågor som jag efter pilotintervjun valt att dela upp i flera frågor för att inte ge intervjupersonerna allt för omfattande frågor att svara på på en och samma gång.

4.4 Undersökningsgrupp

På grundsärskolan, inriktning ämnesområden, arbetar speciallärare dagligen med läroplanen för skolformen. De besitter kunskapen kring de frågor som min undersökning försöker besvara. Undersökningen är genomförd i två kommuner belägna i södra delen av Sverige med

speciallärare som arbetar på grundsärskolan, inriktning ämnesområde. Undersökningen omfattar intervjuer med fyra speciallärare vilket medför att det inte går att tala om att undersökningen har ett representativt urval för hur speciallärare tolkar och arbetar med begreppet delaktighet. Mer ingående innebär det att resultatet från undersökningen inte går att generaliseras på hela gruppen speciallärare (Stukát 2011). Däremot bidrar undersökningen med kunskaper kring förståelsen av arbetet med elvers delaktighet som i sin tur kan utveckla den egna praktiken.

4.5 Genomförande

Deltagarna i undersökningen fick genom ett missivbrev ta del av undersökningens syfte (Bilaga 2). Kvale och Brinkmann (2014) betonar att informerat samtycke innebär att undersökningsdeltagarna har informerats kring undersökningens syfte, om hur den är upplagd i stort och vilka risker kontra fördelar det finns med att delta i undersökningen. I missivbrevet som intervjupersonerna i min undersökning fick stod det också att deltagandet är frivilligt och att en när som helst kan dra tillbaka sitt deltagande utan att behöva förklara varför. Vidare informerades deltagarna om att deras deltagande i undersökningen kommer att vara anonymt vilket innebär att deras namn, skolan de arbetar på eller personer inte kommer kunna identifieras. I missivbrevet fick deltagarna information om att intervjuerna skulle ta ungefär 45 minuter och att jag ämnade att spela in intervjuerna för att sedan kunna transkribera dem. Vidare fick de information om att det bara var jag och min handledare som skulle ta del av materialet och att det förstörs när undersökningen är färdig.

Efter att intervjupersonerna gett sitt samtycke till att bli intervjuade bokade vi tid för intervju. De fick bestämma plats för att de skulle känna sig så bekväma som möjligt. Varje intervju inleddes med att jag informerade att deltagandet var frivilligt och att de när som helst kan välja att avbryta sitt deltagande. Därefter började jag intervjun utifrån min intervjuguide (Bilaga 1).

4.6 Databearbetning

Materialet från intervjuerna har inte transkriberats ordagrant utan jag har valt att göra en utskrift av intervjuerna där fokus är på innehållet av vad den intervjuade berättar i förhållande till syfte och frågeställningar (Kvale & Brinkmann 2014). Delar som jag ansett viktiga för undersökningen har jag citerat ordagrant i texten och resterande innehåll har sammanfattats i löpande text. Detta material kommer jag senare i texten analysera utifrån det teoretiska ramverk jag har angivit i teorikapitlet. Varje intervju har jag lyssnat igenom och analyserat så nära inpå intervjutillfället som möjligt.

4.7 Tillförlitlighet

För att säkerställa att min undersökning håller godtagbar kvalitet bör det föras en diskussion kring undersökningens reliabilitet, validitet och undersökningens generaliserbarhet (Kvale & Brinkmann 2014).

4.7.1 Reliabilitet

Reliabilitet innebär med ett annat ord mätnoggrannhet vilket i sin tur innebär hur bra mitt mätinstrument är på att mäta det jag vill undersöka. Att mäta kan förstås som kvantifierande men kan också användas i kvalitativa undersökningar med tolkningar. Sådana reliabilitetsbrister kan bestå av feltolkningar av intervjufrågor från både den intervjuade och intervjuaren (Stukát 2011). För att undvika eventuella misstolkningar har jag under mina intervju valt att sammanfatta för intervjupersonen vad hens senast sagt för att på så sätt få det bekräftat att jag har tolkat det hela rätt.

4.7.2 Validitet

Validitet innebär giltighet, att en mäter det som avses mätas (Stukát 2014). I min undersökning handlar validiteten om att mina intervjufrågor stämmer överens med mitt syfte, att mina intervjufrågor varken fångar in mitt syfte och frågeställningar för snävt eller för brett. Jag anser att validitet är ett problematiskt begrepp i kvalitativa undersökningar som ämnar beskriva eller tolka en viss grupps uppfattningar gällande ett specifikt ämne eller fenomen.

Det är vad de intervjuade berättar och min tolkning av det i förhållande till det teoretiska ramverk jag har valt att stödja mig emot som är väsentligt för undersökningen.

4.7.3 Generaliserbarhet

Att en undersökning är generaliserbar innebär i vilken utsträckning resultatet av undersökningen går att applicera på andra personer, situationer eller händelser som inte innefattas av undersökningen (Fejes & Thornberg 2015). Ur detta hänseende är det svårt att tala om att min undersökning kommer att vara generaliserbar på grund av undersökningens storlek. Jag har valt en kvalitativ analys, med inspiration från hermeneutiken, och därmed valt att tolka andras upplevelser gentemot ett fenomen. Dels är respondenternas upplevelser subjektiva och dels påverkas min tolkning av den förförståelse jag har kring fenomenet. Däremot går det att diskutera kring undersökningens användbarhet. Fejes och Thornberg (2015) menar att forskningsresultat kan bli användbara i det vardagliga och praktiska livet genom en ökad förståelse kring det undersökta fenomenet. Användbarheten ligger i att läsaren tolkar resultatet och relaterar det till sin egen praktik.

4.8 Etik

Forskning är viktig för att driva ett samhälle och dess medlemmar framåt. Därför kan samhället ställa ett berättigat krav på att det bedrivs forskning av god kvalitet med utarbetade metoder. Men detta forskningskrav får inte stå över den enskilda individens skydd mot obefogad insyn. Detta kallas för individskyddskravet och ämnar skydda individen från att bli utsatt för psykisk eller fysisk skada, kränkningar eller förödmjukelse. Individskyddskravet kan delas upp i fyra huvudkategorier, informationskravet, samtyckeskravet, konfidentialitetskravet och nyttjandekravet (Vetenskapsrådet 2002). Med informationskravet menas att forskaren ska ge information till undersökningssdeltagarna om deras uppgift i studien och vilka villkor som gäller för deras deltagande. Med samtyckeskravet menas att forskaren ska inhämta samtycke av uppgiftslämnaren och vissa fall bör forskaren även inhämta samtycke från föräldrar/vårdnadshavare. Konfidentialitetskravet innebär att uppgifter kring individer som ingår i en undersökning skall ges största möjliga konfidentialitet och personuppgifter ska förvaras på ett sätt som gör att obehöriga inte kan få tillgång till dem. Det fjärde och sista

individskyddskravet är nyttjandekravet som innebär uppgifter som är insamlade om enskilda individer får endast användas för forskningens ändamål (Vetenskapsrådet 2002).

Undersökningsdeltagarna till den här undersökningen fick i god tid innan intervjutillfället ett missivbrev (Bilaga 2) som beskrev undersökningens syfte och information kring Vetenskapsrådets (2002) fyra huvudkrav. Samtycke inhämtades även av rektorn på de två skolor som jag genomförde intervjuerna på.

För att säkerställa att konfidentialitetskravet upprätthålls i undersökningen har jag valt att anonymisera namnen på de intervjuade lärarna och kommer benämna lärarna som L1, L2, L3 och L4.

5 Resultat, analys och teoretisk tolkning

Jag kommer i den här delen redovisa materialet från de intervjuer jag har genomfört. Varje intervju kommer analyseras utifrån hur de intervjuade lärarna definierar begreppet delaktighet utifrån tidigare forskning och de teoretiska utgångspunkter som presenterats i teorikapitlet.

5.1 Lärare 1

För Lärare 1 (L1) innebär delaktighet att individen är med och bestämmer om saker och ting. Vidare beskriver hen att detta att vara med kan se olika ut beroende på vilken individ det handlar om.

En är delaktig, beroende på sina förmågor. Att delaktighet betyder inte alltid att någon ska, låt säga i musik, spela gitarr. Då kan eleven vara delaktig med att kanske hålla vid gitarren och jag spelar. En annan är delaktig genom att lyssna.

Vidare beskriver L1 att det finns olika grader av delaktighet men det centrala i att vara delaktig är att få vara med på egna villkor och inte bli utesluten för att hen inte klarar av en viss situation eller arbetsmoment. L1 tar upp engagemang som en viktig aspekt i att göra hens elever delaktiga. L1 berättar att hen gör uppgifter som utgår från elevernas intressen.

Om en elev har ett stort intresse för exempelvis bussar kan det användas när hen arbetar med matematik för att på så sätt använda sig av elevens engagemang.

Autonomi eller självständighet, som L1 uttrycker det, är en viktig aspekt av delaktighetsarbetet. För att kunna bygga från elevens engagemang är det viktigt att det kommer från dem själva. Därför anser L1 att tillgången till information är viktigt. Denna informationen måste vara tydlig och anpassad för den enskilda eleven. L1 lyfter även, som en del i att vara autonom, vikten av att lyssna till elevernas olika signaler. Att i vissa situationer och aktiviteter får ett nej från eleven vara överordnat den planerade aktiviteten.

L1 beskriver betydelsen av att skapa en struktur för elevernas skoldag och denna strukturs främsta syfte är inte till för att styra eleverna. Strukturen är till för att ge eleverna information om vad som ska hända under skoldagen.

Mängden information kan variera beroende på vilken elev som den riktar sig till. Vilken form informationen tar varierar också beroende på vilken elev det rör sig om. Det kan vara i form av bilder, tecken eller skriven text.

Vidare berättar L1 att hen brukar vara lyhörd för om elever vill vara med och påverka hur deras skoldag ska se ut. Dock går det inte att påverkar allt. Aktivitet som är tillsammans med andra eller beroende av att ske på ett visst klockslag exempelvis går inte att påverka på samma sätt som när eleven har självständigt arbete. L1 berättar också att i vissa fall låter hen elevens kommunikation står över en planerad arbetsuppgift för att premiera elever initiativ till kommunikation.

L1 berättar att det är viktigt att skapa gruppaktiviteter som passar även för elever som i vanliga fall har svårt att delta i gruppaktiviteter. Genom att skapa olika sorters gruppkonstellationer kan en främja deltagande i gruppaktiviteter och deltagandet i dessa grupper kan se olika ut utifrån den enskilde elevens förutsättningar. I skapandet av grupper använder sig lärarna av alla elever på skolan, tvärgrupper, för att hitta konstellationer som skapar förutsättningar för lärande och samspel mellan eleverna.

Den fysiska miljön på skolan är inte den bästa berättar L1. Det sker ett arbete på organisationsnivå med att hitta nya lösningar på de fysiska lokalerna. Under tiden arbetar de på skolan med att göra de anpassningar som är möjliga. Elever som har behov av att ha ett eget rum ges möjlighet till det och gemensamma utrymmen som främjar kommunikationen mellan elever har skapats exempelvis.

5.1.1 Analys av Lärare 1:s uppfattningar kring delaktighet

L1 beskriver delaktighet utifrån att vara med i situationer som erbjuds på skolan och detta deltagande kan te sig olika beroende på vilken elev det rör sig om. Ur detta hänseende går det att dra liknelser till ICF:s betydelse av delaktighetsbegreppet, ”en individs engagemang i livssituationer i förhållande till hälsoförhållande, kroppsfunktioner och kroppens struktur,

aktiviteter och faktorer i omgivningen” (Molin 2004; Socialstyrelsen 2003). L1 beskriver att hen anser att delaktighet är när eleven är med och påverkar eller bestämmer i de situationer som finns i skolan. Detta ser, likt ICF:s klassificering, olika ut beroende på vilka förutsättningar en har att påverka. Vilka möjligheter en elev har till att vara med och påverka går också att dra kopplingar till handlingsteorin. Att möjligheter till att vara engagerad och hur engagemanget tar sin form i skolsituationen styrs utifrån elevens kapacitet och tillfälle eller med andra ord inre och yttre förutsättningar (Nordenfeldt 2004).

Vidare lyfter L1 fram vikten av att bygga sin undervisning efter elevernas engagemang och använder även detta engagemang som ingångsportar i andra ämnesområden som kanske inte skapar samma engagemang hos eleven. L1 lyfter även fram självständighet eller autonomi som del i att skapa delaktighet hos eleverna. Att engagemanget måste komma från dem själva och för att skapa förutsättningar för detta är det viktigt med tillgänglig information och att lyssna till eleverna. Utifrån detta resonemang går det att hitta flera aspekter av delaktighet som finns i delaktighetsmodellen så som, autonomi, erkännande, engagemang och tillgänglighet. Engagemanget är en viktig del och likt L1 beskriver det är engagemanget självupplevt och måste komma från eleven (Szönyi & Söderqvist Dunkers 2015; SPSM, 2012). Ur ett sociokulturellt perspektiv blir L1 här en aktiv lärare för att skapa en aktiv elev och på så sätt skapa en god lärandesituation (Bråten 1998; Alexandersson 2009). För att skapa förutsättningar att bygga sin undervisning kring elevernas engagemang lyfter L1 fram tillgången på tillgänglig information. Utifrån delaktighetsmodellen uppfyller detta aspekten för ett tillgängligt meningsfullhet. Om inte eleven förstår vad som förväntas av den blir det svårt att vara engagerad i uppgiften (Szönyi & Söderqvist Dunkers 2015; SPSM, 2012). Gällande den tillgängliga meningsfullheten tar L1 upp flera olika sätt att tillgängliggöra denna och att det varierar beroende på vilken elev informationen riktar sig åt. Det är inte bara tillgången på information som är viktig. Om eleverna inte förstår informationen, eller inte kan kommunicera med sin omgivning skapar det svårigheter i samspelet med läraren och lärandet hämmas (Bråten 1998, Alexandersson 2009). När det gäller den fysiska upplevelsen L1 att den är begränsad och då är det inte de fysiska anpassningarna som de själva gör som pedagoger, exempelvis möblering i klassrummet. Problemet är att skollokaler inte är anpassade efter elevgruppen på skolan men enligt L1 berättelse arbetas det på organisatorisk nivå för att hitta nya lokaler.

Enligt delaktighetsmodellen innebär samhandling att en eller flera individer gör någonting tillsammans. Att alla gör samma sak är inte det viktigaste utan det viktiga är att en kan känna sig som en del av en grupp. För att samhandling ska bli möjlig krävs andra delaktighetsaspekter så som att eleven är erkänd av gruppen och att aktiviteten är tillgänglig utifrån delaktighetsmodellens krav (Szönyi & Söderqvist Dunkers 2015; SPSM, 2012). Samhandling var något som L1 i sin verksamhet försökte skapa förutsättningar för för sina elever och betonade vikten av att skapa aktiviteter som även passade de elever som annars kan ha svårt för att delta i sådan aktiviteter. Ur ett delaktighets perspektiv har detta goda effekter eftersom interaktion mellan elever och lärare är positivt för att eleverna ska känna sig delaktiga (Almqvist & Granlund 2005).

5.2 Lärare 2

För lärare 2 innebär begreppet delaktighet att eleven är med och bestämmer och påverkar sin skoldag. L2 anser också att i elevgruppen hen för tillfället arbetar med är utvecklandet av deras kommunikativa förmåga viktig. Därför kanske inte alltid det blir som L2 har tänkt sig utan ibland är det viktigare att följa en elevs kommunikation och bekräfta eleven genom att gå tillmötes och därmed kanske inte genomföra den aktivitet som egentligen var planerad.

Exempelvis, en elev som kommer och säger, varje dag, kommer eleven och berättar att eleven vill baka, gör det med tecken och går till köket.

Även om den aktiviteten inte passar verksamheten för tillfället är det viktigare att eleven får respons på sin kommunikation. L2 menar att det är viktigt att fortsätta bekräfta elevens kommunikation för att på så sätt få igång en mer välfungerande kommunikation. Genom det kan en sedan arbeta vidare på att förbättra och utveckla andra förmågor hos eleven.

En annan viktig aspekt av delaktighet som L2 lyfter fram är att erbjuda eleverna att välja situationer. Då erbjuds eleven aktiviteter som L2 vet att hen tycker om. Upplägget kring välja situationen är grundligt kartlagda. Dels genom att arbetslaget har tagit reda på vad eleven i

fråga tycker om att göra och dels genom det sätt eleven erbjuds göra sina val på. Vissa elever har bilder att göra sina val genom, andra gör det genom en kommunikations-Ipad¹.

L2 lyfter fram att ibland kan det uppstå hinder i den pedagogiska kontexten för eleverna. Detta hinder består i att personalen inte vågar göra om, hitta nya vägar i aktiviteter som en elev kan ha uttryckt negativa känslor kring. Dessa känslouttryckningar består ofta i att eleven hamnar i affekt och aktiviteten behöver avbrytas.

Istället för att hitta nya vägar in i aktiviteten, såsom andra gruppkonstellationer eller en annan miljö väljer ofta personalen att inte göra aktiviteten alls.

L2 anser att elevgruppen behöver tid och repetition och en kan inte förvänta sig att alla elever accepterar alla aktiviteter och moment meddetsamma.

I L2:s elevgrupp arbetar till stor del eleverna enskilt och av den anledningen tycker L2 att det är viktigt att skapa tillfällen och grupper då elever får träffa olika elever som de har ett utbyte av. För andra elever kan det handla om att bli erbjudna ett sammanhang där det finns andra elever från skolan.

För att skapa förutsättningar för att eleverna ska bli självständiga har pedagogerna på L2 skolan skapat miljöer där eleverna ska kunna vara självständiga. Dessa miljöer är konstruerade kring elevernas intressen och de aktiviteter som erbjuds där kan eleverna, efter individuella förutsättningar, självständigt använda.

För att tydliggöra informationen över skoldagen och dess innehåll berättar L2 att de använder sig till stor del av bilder för att skapa struktur åt eleverna. Denna struktur eller detta schema ser olika ut utifrån vilken elev den avser. L2 berättar att hen tycker att tillgången till en begriplig information är av stor vikt för att göra sina elever delaktiga.

Ett arbetssätt som L2 lyfter fram som de använder sig mycket utav på hens skola är att de arbetar med ett lågaffektivt förhållningssätt gentemot eleverna. Detta gör de för att kunna ge

¹ Kommunikations-Ipad, är en surfplatta från företaget Apple som fungerar som en bärbar dator. Till denna finns det program, appar, som kan användas som kommunikativa hjälpmedel.

elever så goda förutsättningar som möjligt att ta till sig den information som de presenteras inför under skoldagen.

Det kan handla om att personalen inte ska tjoa och stimma allt för mycket, visa ett lugn i stressade situationer med eleverna och framför allt minimera kommunikationen mellan personal till bara den absolut nödvändigaste.

5.2.1 Analys av lärare 2:s uppfattningar kring delaktighet

L2 beskriver delaktighet utifrån att eleven är med och bestämmer och påverkar sin skoldag. Vidare trycker hen på behovet av att arbeta med elevernas kommunikation för att de ska ges möjlighet att uttrycka sin vilja och på så sätt vara delaktiga. I ICF klassificeringen lyfts individens engagemang tydligt upp (Molin 2004; Socialstyrelsen 2003). I delaktighetsmodellen beskrivs det att engagemanget är en självupplevd aspekt av delaktighet och kommer inifrån eleverna (Szönyi & Söderqvist Dunkers 2015; SPSM, 2012). L2 anser att kommunikationen är en viktig hörnsten i att göra elever delaktiga och hen lägger stort fokus vid att bygga sin undervisning runt deras engagemang. Dels kartläggs eleverna för att hitta deras intressen och styrkor och samtidigt är L2 lyhörd för deras kommunikativa uttryck och på så sätt låta deras engagemang komma inifrån. En annan del i kommunikationen med eleverna är att skapa en sociokommunikativ tillgänglighet och ett tillgängligt meningssammanhang. Genom att anpassa kommunikationen efter varje elevs enskilda förutsättningar uppnås delaktighetsmodellens aspekt av sociokommunikativ tillgänglighet och genom att eleverna förstår vad som kommunicerats blir det också mycket lättare för dem att förstå vad som förväntas av dem, ett tillgängligt meningssammanhang (Szönyi & Söderqvist Dunkers 2015; SPSM, 2012). Genom att sätta kommunikationen i så stort fokus skapar L2 goda lärandesituationer ur ett sociokulturellt perspektiv. Desto mer lärare och elever förstår varandra desto fler förutsättningar för lärande finns det (Bråten 1998; Alexandersson 2009) och därmed ökar även förutsättningarna för delaktighet.

L2 berättar i intervjun att hen upplever att personalen på skolan stundtals kan vara ett hinder gällande elevernas möjligheter för delaktighet. L2 berättar att hen upplever att aktivitet där elever hamnat i affekt har resulterat i att dessa aktiviteter möts av negativitet. Istället för att hitta nya vägar in i aktiviteten utesluts den oftast helt för att inte riskera att eleven i fråga hamnar i affekt igen. Genom denna beskrivning upplever jag att L2 signalerar en frustration

inför att inte våga testa nytt och utifrån delaktighetsmodellen kan detta kopplas till att elevernas delaktighet blir begränsad. Personalen blir ett hinder gällande tillgänglighet eftersom de faktiskt väljer att inte genomföra aktiviteten. Situationen som L2 beskriver går att likna vid en omsorgskultur som beskrivs i delaktighetsmodellen (Szönyi & Söderqvist Dunkers 2015; SPSM 2012; Fritiof 2007). Elevens omsorg sätt i fokus och personalen skyddar eleven mot aktiviteten som kan skapa affekt, istället för att på ett grundligt sätt utreda vad problemet består av och försöka angripa aktiviteten från nya anfallsvinklar. Detta fenomen bekräftas av Fryson och Cromby (2013) då de menar, likt L2 uppfattning, att för individer med funktionsnedsättningar blir möjligheter till självständiga val oftast överskuggade av omgivningens vilja att skydda dem.

L2 berättar att elevgruppen hen arbetar med har mycket enskilt arbete eftersom deras funktions nedsättningar kräver det. Dock anser L2 att samhandling är en viktig bit av att vara delaktig och har därför skapat grupper där eleverna får möjlighet att träffa olika elever som de har utbyte av. Ett annat sätt att främja samhandling kombinerat med autonomi är att de på skolan skapat miljöer som eleverna kan vara i självständigt, utan att personal är med. Dessa rum, förutom att främja samhandling och autonomi, skapar även förutsättningar för en god kamratkultur där eleverna styr samspelet. Likt vad Östlunds resultat visade är personalen på L2:s skola duktiga på att tillgodose den fysiska tillgängligheten. Men däremot går L2:s berättelse emot Östlunds resultat gällande att särskolan ofta är sämre på att tillgodose den sociokommunikativa tillgängligheten (Östlund 2012) då de strävar efter att skapa aktiviteter och miljöer där eleverna kan samspela på sina egna villkor.

5.3 Lärare 3

I L3:s beskrivning av innebörden av begreppet delaktighet väljer hen att dela upp begreppet i två delar. Den första delen är att en är "del" av något större. Den andra delen av ordet "aktighet" menar L3 innebär att en är del av något på ett aktivt sätt. Vad en senare lägger för värdering i ordet aktiv är en annan fråga, enligt L3.

Det finns olika sätt för en individ att vara aktiv på men att en på något vis bidrar till ett större sammanhang än sig själv.

L3 berättar vidare utifrån den elevgrupp hen arbetar med för tillfället kan det emellanåt vara svårt för dem att förstå vad ett sammanhang går ut på. Så för att kunna vara intresserad av att delta i någonting måste en på något sätt börja med att få eleven att förstå vad som kommer att hända.

Intresset och engagemanget kommer inte alltid automatiskt utan jag måste hjälpa eleverna in i att bli engagerade.

Vissa elever har svårt att förstå vad de ska göra och varför. Andra har svårt att ta initiativ till att komma igång i aktiviteterna men detta är en tränings sak, eleverna behöver träning i att ta till sig informationen som presenteras, kunna ta egna initiativ och träna på att vara delaktiga.

L3 berättar vidare att hen upplever att det finns aspekter som kan ställa till problem att som personal kunna fånga elevers engagemang. Den första är att en hamnar i en maktposition när personalen tolkar vad som engagerar eleven. Det är viktigt att tolka eleven rätt annars kan det bli svårt att väcka och bygga vidare på dennes engagemang. Den andra aspekten som L3 berättar om är tid, att en som vuxen i arbetet med elever i tränings skolan är det viktigt att vara medveten om att elevkategorien behöver tid för att ge ett svar eller visa sitt engagemang. I kommunikationen blir vi både deras röst och den som ska förvalta den. Hur frågor ställs och hur svaren tolkas är en maktaspekt. Därför är det viktigt att arbeta med kommunikation inom elevgruppen.

Vi är jätteduktiga på den fysiska tillgängligheten på skola, och det är väl ofta särskolan i sig.

L3 berättar att hen anser att de på skolan är duktiga på att göra den fysiska miljön tillgänglig för deras elever. Men som L3 uttrycker det,

De andra bitarna för att skapa en tillgänglig miljö för eleverna finns det saker att arbeta vidare med.

Ofta handlar det om en välvilja hos personalen att alltid finnas där när det behövs men att denna välvilja ofta kan begränsa samspelet mellan eleverna. Denna problematik är något som lyfts på skolan och diskussioner har förts kring vilka lektioner/situationer där en inte behöver vara så många vuxna på/i och på så sätt låta elevernas samspel vara i fokus.

Vidare berättar L3 att för att öka delaktigheten hos eleverna är det viktigt att individanpassa aktiviteter så att det som ska läras ut ska bli så lockande som möjligt. Dock anser hen att det finns delar av läroplanen som är viktigare än andra och att i vissa delar av läroplanen är kraven för högt ställda. L3 menar att det är viktigare för eleverna att lära sig förmågor som ökar deras självständighet i ett livsperspektiv än att lägga alltför stor tid vid att närma sig områden av läroplanen där det är svårt att utröna i vilken mån eleven tar informationen till sig. Vidare menar L3 att en måste hela tiden vara medveten om syftet med de aktiviteter som genomförs på skolan.

Att det kanske inte är rimligt att förvänta sig att eleverna ska ta till sig en religionsundervisning i vanlig mening.

Istället tar denna undervisning en annan form. Det handlar om att skapa en upplevelse för eleverna som bygger på deras sinnen. Att få åka till en kyrka och uppleva alla de sinnesintryck som den har att erbjuda.

L3 lyfter fram ett fenomen som hen benämner som "särskolesjukan",

Alla barn i särskolan förväntas vara så glada hela tiden och om ett barn är argt eller ledset kretsar mycket kring att göra barnet glad igen istället för att bekräfta barnets känslor och hitta sätt för eleven att faktiskt kunna berätta varför hen är arg eller ledsen.

En viktig aspekt som L3 lyfter fram för att göra sina elever delaktiga är att ge dem tid och förutsättningar att svara på de frågor som ställs till dem. Förmågan att kunna svara ja eller nej är en förmåga som för vissa elever kan ta väldigt lång tid att träna upp och det måste få ta tid.

Vidare berättar L3 att det är svårt för hans elever att vara självständiga i den bemärkelsen att de självständigt kan lämna en situation. De har inte den fysiska förmågan att göra det och

även om de ges hjälpmedel till det så krävs det att en annan person är där och hjälper dem att förflytta sig. Därför anser L3 att det är viktigt att lyssna till elevernas vilja och genomföra de fysiska momenten som det krävs för att uppfylla elevens önskan. Ibland kan det vara att möjliggöra vad eleven vill fastän det egentligen inte är vad som förväntas av aktiviteten. Eleverna är utsatta utifrån att de inte kan göra någonting själva och därför är det viktigt att hela tiden hitta sätt som ger dem möjlighet att berätta hur de vill ha det.

L3 upplever att det inte alltid är lätt att hitta aktiviteter och situationer för hens klass att göra i grupp. Ofta måste mycket individanpassas och genomföras individuellt men hen upplever att de aktiviteter som görs tillsammans med klasskamrater oftast är motiverande. Att de moment som är jobbiga och tuffa att genomföra när en gör dem enskilt blir lite lättare och roligare när de genomförs i grupp.

5.3.1 Analys av lärare 3:s uppfattningar kring delaktighet

L3:s beskrivning av begreppet delaktighet ligger nära den formulering som återges i ICF klassificering (Molin 2004; Socialstyrelsen 2003). L3 väljer att dela upp begreppet i två delar, ”del av något” och ”aktighet”. Att vara ”del av något” är jämförbart med livssituationer. Med ”aktighet” menar L3 att det innebär att vara del av något på ett aktivt sätt och vilket jag anser en kan jämföras med det som beskrivs som engagemang i ICF:s klassificering (Molin 2004; Socialstyrelsen 2003).

För att kunna bygga sin undervisning kring elevernas engagemang identifierar L3 en annan aspekt för att göra detta möjligt, tid. L3 upplever att hen måste ge eleverna tid för att testa nya aktiviteter och ge dem möjlighet att visa sitt engagemang gentemot aktiviteten eller ointresset inför aktiviteten. I delaktighetsmodellen beskrivs engagemang som självupplevt och elevens engagemang kan påverkas genom att göra situationen tillgänglig och skapa möjligheter för samhandling (Szönyi & Söderqvist Dunkers 2015; SPSM, 2012). Att ge eleven tid är en del av att skapa en tillgänglig miljö. Där handlar det inte om att göra insatser i den fysiska miljön eller att skapa ett meningsfullt sammanhang för eleven utan att medvetandegöra personalen att eleven ifråga behöver tid att ge ett svar. Att ge tid behöver inte alltid handla om att invänta ett svar utan många gånger kan det vara att låta eleven göra om aktiviteten flera gånger. En annan aspekt av engagemang som L3 lyfte fram var den maktposition personalen hamnar i när

de ska tolka vad eleven vill berätta eller vad som engagerar (Fritiof 2007). I vissa fall kan det vara svårt att överhuvudtaget veta om en har tolkat rätt. För att göra en så korrekt tolkning som möjligt anser jag att det är viktigt att ta in tolkningar från så många personer som möjligt som finns runt eleven. Missförstånd kan leda till frustration och irritation vilket leder till att samspelet och lärandesituationen blir försämrade (Alexandersson 2009). Cavalier och Brown (1998) visar att genom att skapa fungerade kommunikation för en individ och på så sätt minimera riskerna för missförstånd, ökar även individens möjligheter för delaktighet. Samtidigt förändras även den maktrelation (Frithiof 2007) som finns mellan eleven och personalen.

L3 lyfter, liksom L2, fram en aspekt som går i linje med Östlunds (2012) iakttagelse att ofta är särskolan duktig på att tillgodose den fysiska tillgängligheten. Däremot menar Östlund (ibid.) att den sociokommunikativa tillgängligheten oftast inte tillgodoses men enligt L3:s berättelse så är det det de arbetar mycket med på skolan hen arbetar. Exempelvis för de löpande diskussioner kring antalet vuxna som behöver vara med i aktiviteterna. Genom att minska antalet vuxna i aktiviteterna ökar de elevernas sociokommunikativa möjligheter.

L3 lyfter vikten av att göra eleverna självständiga i ett livsperspektiv men upplever att detta inte alltid stämmer överens med läroplanen för grundsärskolan. Här upplever jag att det finns två aspekter från delaktighetsmodellen. Dels anser L3 att det är viktigt att göra eleverna självständiga, autonoma. Enligt delaktighetsmodellen innebär autonomi att en kan bestämma över sitt eget handlande (Szönyi & Söderqvist Dunkers 2015; SPSM, 2012) men elevgruppen som L3 undervisar har inte alltid den kapacitet som beskrivs i handlingsteorin som en förutsättning för att genomföra en handling (Nordenfeldt 2004). Genom att anpassa kontexten, i detta fall att varje elev har tillgång till en personals hjälp, möjliggörs handlande i olika former. I relationer där elever är helt beroende av personalen för att genomföra en handling är det lätt att hamna i omsorgskultur eftersom de individuella behoven är så pass stora. Därför är det viktigt, precis som L3 berättar, att föra diskussioner kring hur kamratkulturer och undervisningskulturer ska skapas eftersom dessa båda kulturer är goda inlärningssituationer (Bråten 1998, Alexandersson 2009)

L3 lyfter även fram ett fenomen som hen benämner som ”särskolesjukan” i betydelsen att hen upplever att elever i särskolan alltid förväntas vara glada och om eleverna av någon anledning

är arga gör personalen allt föra att göra dem glada igen. I det här avseendet går det definitivt att tala om i vilken mån eleverna ges ett erkännande (Szönyi & Söderqvist Dunkers 2015; SPSM, 2012).

5.4 Lärare 4

L4 beskriver delaktighet utifrån att på något vis kunna vara med och påverka sin situation. Vidare lyfter L4 fram att delaktigheten kan se olika ut beroende på i vilken kontext en befinner sig i.

Delaktighet i ett regeringsbeslut är en sak, delaktighet i familjebeslut är en annan sak och delaktighet i skolan ter sig på sitt sätt. Men kärnan i begreppet handlar om den enskilda individens möjlighet att vara med och påverka och på så sätt vara delaktig.

Vidare beskriver L4 att hens arbete alltid utgår från elevernas förutsättningar och att möta deras förutsättningar så att hen kan skapa tillgänglighet för dem. När det gäller den fysiska miljön anpassas den på ett sådant sätt att den blir tillgänglig. Men samtidigt är det viktigt att bara för att en elev har fått ett kompensatoriskt hjälpmedel inte förutsätta att arbetet kring den fysiska tillgängligheten är uppnådd utan ständigt sträva efter att utveckla elevens olika förmågor. Om en elev på sikt kan lära sig att gå ska den ges möjlighet att utveckla den förmågan. L4 berättar att hen inte har träffat någon elev som inte har några andra förutsättningar än att sitta i sin rullstol och då menar hen att det är viktigt att tänka utifrån den enskilda eleven hur miljön ska tillgängliggöras på andra sätt än genom att sitta i sin rullstol.

L4 lyfter även fram betydelsen av att skapa meningsfull information för eleverna. Här lyfter L4 fram vikten av elevernas scheman och hur viktigt det är att utgå från den enskilda eleven. Genom att göra scheman som är anpassade efter en nivå som eleven behärskar skapas en tillgänglig information. Dels ges eleven förutsättning att få en bild av skoldagen och dels skapar schemat förutsättningar för att träna kommunikation genom att samtal om det aktuella schemat.

L4 upplever att eleverna på skolan befinner sig på olika nivåer och klasserna är inte organiserade efter vilken nivå eller vilka förmågor eleverna besitter. Detta har lösts genom att skolan har skapat tvärgrupper. Elever som exempelvis kommunicerar med tecken ges möjlighet att träna denna färdighet med andra elever som kommunicerar med tecken och är det elever som tränar på att gå gör dom det tillsammans med andra som tränar på att gå.

Vidare berättar L4 att för att belysa och skapa ett erkännande inför elevernas olika förmågor och kunskapsutveckling går för tillfället personalen tillhörande L4 klass en utbildning som handlar om mötet mellan kunskap och omsorg. Då har de i klassen valt att arbeta med att notera elevernas framsteg utifrån de målen som varje enskild elev har. Dagen avslutas med att de tillsammans i klass går igenom vad som gjorts och varje elev får feedback vad de har gjort i förhållande till sina mål. På detta sätt lyfts varje elev upp och synliggörs för vad de har presterat under dagen. L4 berättar vidare att alla hens elever har ”välja-situationer” på sina scheman och hen känner att det är ett sätt att göra eleverna delaktiga och självständiga.

...välja-situationer bygger jag efter elevernas intressen och anpassar dem på ett sätt som gör att eleven självständigt ska kunna göra valen.

En välja situation kan bestå av att eleven i sångstunder ges konkreta föremål för att kunna välja den sången eleven vill sjunga. En annan elev kan ha en välja tavla som är uppbyggd kring bilder för att kunna välja vilken sång som ska sjungas. Men eleverna erbjuds också möjlighet att välja hur de ska transportera sig till nästkommande aktivitet, vill eleven åka sin rullstol dit eller vill eleven krypa dit. L4 utgår från att erbjuda sina elever möjligheten att kunna välja i alla situationer där hen bedömer att det går att välja. Det finns vissa saker som inte går att välja bort tex att gå på toaletten och äta.

L4 upplever det problematiskt att hitta det inre drivet hos den elevgrupp hen undervisar för att skapa lust för lärande. Därför väljer hen att bygga sin undervisning kring de intressen som hen kan hitta hos sina elever. Vidare menar hen även att en måste ge eleverna tid för många gånger kan det ta tid att väcka engagemanget hos eleverna.

L4 lyfter fram en problematik gällande delaktighet som hen härleder till kunskapskraven i läroplanen för träningskolan. I kunskapskraven för de olika ämnesområdena står det att

eleven ska efter sina förutsättningar delta i vissa moment men diskussionen kring det hamnar ofta i att bara ”delta” och en missar ”efter elevens förutsättningar”.

5.4.1 Analys av lärare 4 uppfattningar kring delaktighet

L4 lyfter fram situationer där delaktighet kan se olika ut och refererar då till delaktighet i förhållande till regeringsbeslut, familjebeslut och beslut som tas på skolan. Kärnan i att vara delaktig menar L4 är att vara med att påverka. L4 ligger likt L3 nära ICF klassificering av delaktighet (Molin 2004; Socialstyrelsen 2003). Hen väljer också att dela upp begreppet i två delar, livssituationer och att vara med och påverka, vilket går att likställas med ICF:s klassificering att beskriva delaktighet utifrån engagemang och livssituationer (ibid).

L4 lyfter fram en intressant aspekt av den fysiska tillgängligheten (Szönyi & Söderqvist Dunkers 2015; SPSM, 2012) gällande den elevgrupp hen undervisar. Bara för att en elev har fått ett kompensatoriskt hjälpmedel och den fysiska miljön är anpassad är inte arbetet kring den fysiska tillgängligheten uppnådd. L4 stävar efter att utveckla elevernas förmågor och öppna nya arenor för dem. Gällande ett tillgängligt meningssammanhang (ibid) menar L4 att elevernas scheman är viktiga. Dessa scheman ska tydliggöra elevernas skoldag men är även en utgångspunkt för att kommunicera. Genom att skapa ett tillgängligt meningssammanhang skapar L4 också förutsättningar för att kommunicera. Det blir en naturlig kommunikation mellan personal och elev där de kan prata om vad som ska hända, kommer att hända och vad som har hänt. L4 berättar att de även konstruerar tvärgrupper för att träna kommunikation. Genom dessa tvärgrupper skapar de även förutsättningar för samhandling (Szönyi, K. & Söderqvist Dunkers, T. 2015; SPSM, 2012; Östlund 2012). I detta fallet försöker de matcha elevernas utvecklingsnivå mot varandra och på så sätt skapa förutsättningar för att alla elever kan känna att de bidrar till aktiviteten.

Delaktighetsmodellens aspekt, erkännande, står för att vara accepterad av de andra i situationen (Szönyi & Söderqvist Dunkers. 2015; SPSM, 2012). L4 har startat ett arbete med hela sitt arbetslag där de ska föra ett formativt arbete kring elevernas prestationer i förhållande till sina individuella mål och i slutet på skoldagen ges varje elev positiv feedback vad den har gjort under dagen. Detta skapar även ett erkännande enligt delaktighetsmodellens aspekt kring erkännande. I det här fallet är det personalen som måste tänka till och erbjuda eleven

förutsättningar för lärande och på ett medvetet sätt acceptera de förmågor eleven de arbetar med har (Fritiof 2007).

L4 kombinerar de två aspekterna, engagemang och autonomi, i de välja-situationer hen erbjuder sina elever. Dels bygger hen dessa situationer på varje enskild elevs intressen och på så sätt skapar hen engagemang. Dels skapar hen en situation där eleven själv får bestämma och styra över aktivitet, eleven blir autonom, och kan uppleva större delaktighet (Almqvist & Granlund 2005). Dock lyfter L4 fram en problematik kring att arbeta med elevernas engagemang. Likt L3:s uppfattning uppfattar L4 att det tar tid att hitta elevernas engagemang. Aktiviteter måste göras flera gånger och även om eleven har erbjudits aktiviteten flera gånger är det inte säkert att det har väckts elevens engagemang.

Sammanfattning

Alla de intervjuade lärarna har en enstämig bild av delaktighetsbegreppet. Visserligen skiljer det sig i val av ord men efter en närmare analys kan en se att betydelsen är den samma. Vidare arbetar alla lärare utifrån delaktighetsmodellens sex olika aspekter men lägger olika mycket fokus på dem. Exempelvis låter L2 elevens engagemang och intresse vara styrande och L4 lägger stor vikt vid att erbjuda eleverna möjligheter att göra val. L3 lyfter fram engagemang som en viktig aspekt och problematisera kring arbetet med den i förhållande till elevgruppen i fråga. Engagemang är en självupplevd aspekt där kommunikation på något sätt är en förutsättning. Vidare problematiserar L3 kring den maktposition som personalen hamnar i när den ska tolka elevens intentioner. L1 berättar att hen skapar möjligheter för samhandling genom att skapa gruppaktiviteter som passar elever som i vanliga fall har svårt att vara i grupp. Gemensamt för alla är att de lyfter fram två aspekter som de anser vara viktiga i att göra eleverna delaktiga och det är kommunikation och tid. Kommunikationen är viktig eftersom flertalet av delaktighetsmodellens aspekter bygger på att göra sig förstådd och tid eftersom elevgruppen i fråga ofta behöver mycket tid. Dels för att ta till sig information och dels för att ge information. Tidsaspekten rör inte bara eleverna utan är också en aspekt som personalen måste förhålla sig till.

6 Diskussion

Utifrån den tidigare forskning och de teorier, delaktighetsmodellen, sociokulturellt perspektiv och handlingsteori kommer jag analysera det material som presenterats i föregående kapitel utifrån undersökningens syfte och frågeställningar. I intervjuerna behandlades delaktighetsmodellens alla aspekter men även andra aspekter som är väl så viktiga för att skapa goda förutsättningar för delaktighet.

Gällande hur de intervjuade lärarna definierade begreppet delaktighet framträder inga större skillnader mellan de olika definitionerna. Det som skiljer är ordvalen men efter en närmre analys tolkar jag deras beskrivningar likt den definition ICF ger (Molin 2004; Socialstyrelsen 2003). Mycket fokus hamnar på att delaktighet innebär att delta i olika situationer efter individuella förutsättningar. Detta kan härledas till kunskapskraven i läroplanen för grundskolan, inriktning ämnesområden, där det formuleras att eleverna uppnår godtagbara kunskaper då de deltagit i de specificerade kunskapskraven (Skolverket 2011). Att vara delaktig eller att delta aktivt är också intressant med utgångspunkt i den elevgruppen som deltagarna i undersökningen undervisar. För att i många fall överhuvudtaget kunna göra någon handling är eleven beroende av att vuxen personal gör det åt en. Elevens ”kapacitet” når aldrig att möta ”tillfällets” behov (Nordenfeldt 2004). För att ha tillräckligt med kapacitet för att genomföra en handling krävs det att en annan genomför denna handling. Dessutom har detta även oftast föregåtts av att en personal tolkar elevens uttryck för att kunna genomföra den önskade handlingen.

Alla de intervjuade lärarna arbetar med delaktighet utifrån de sex aspekter som SPSM lyfter fram i sin delaktighetsmodell (Szönyi & Söderqvist Dunkers 2015; SPSM, 2012). Dock tycker jag mig se att de värderar de olika aspekterna olika vilket påverkar elevernas utbildningar till viss mån men inte i någon större grad. Dessutom framträder två aspekter som visserligen tas upp i SPSM:s modell men som jag upplever det behöver ett större fokus. Den första aspekten är elevernas kommunikation i arbetet för att främja delaktighet. Den andra aspekten som kom fram från intervjuerna med lärarna var att eleverna behöver tid. Dels för att kunna ta till sig information och ge ett svar. Men lärarna upplevde också att de behövde tid för

att göra olika aktiviteter många gånger, att det inte går att bedöma en aktivitets utfall efter bara en gångs genomförande.

Ur detta resultat har jag således identifierat två aspekter som jag vill tillföra i delaktighetsmodellen (Szönyi & Söderqvist Dunkers. 2015; SPSM, 2012), kommunikation och tid. För att visualisera vad som avses har jag gjort följande modell.

Jag har valt att göra om delaktighetsmodellen till en blomma. En blomma har många olika symboliska värden och en av dessa är att de är vackra. Delaktighet är också något vackert när det ges möjlighet för det. Blommor växer i jorden och det är en förutsättning för att en ska kunna utvecklas. Därmed har jag identifierat kommunikation som grund för att skapa delaktighet. Det finns aspekter av delaktighet som inte bygger på en fungerade kommunikation. Den fysiska tillgängligheten är en sådan. Det är omgivningen som bedömer och skapar en tillgänglig inom- och utomhusmiljö så att alla individer kan orientera sig i den oavsett vilken funktionshinder hen har (Szönyi & Söderqvist Dunkers 2015; SPSM 2012). I många fall kan omgivningen göra de bedömningar utan att kommunicera med individen i fråga. Däremot hade omgivningen kanske kunnat göra fler förändringar om individen tillåtit, som hen kan i många fall, kommunicera vilka hinder hen upplevde i miljön. På så sätt hade delaktighetens andra aspekter ökat. Jag skulle vilja hävda att alla sex aspekter främjas av en fungerande kommunikation. Givetvis påverkas aspekterna olika, tillhörighet, som bygger på i

det här fallet individens placering i särskolan, inriktning ämnesområden, är inte nämnvärt påverkat av huruvida det finns en fungerande kommunikation eller ej. Däremot kan kommunikationen ha en avgörande roll för delaktigheten gällande samma aspekt men med elever som befinner sig i gränslandet mellan särskolan och grundskolan. För dem kan kommunikationen vara avgörande för deras upplevelse av delaktighet. Engagemang är däremot en aspekt som är mycket påverkad av huruvida det finns en kommunikation eller ej eftersom den är självupplevd (ibid). Om personalen tolkar elevens intentioner fel och tar eleven till en annan aktivitet än vad eleven vill skapas det definitivt inte delaktighet. Sker dessa misstolkningar upprepade gånger anser jag att en kan tala om kränkande behandling. Därför är det viktigt att skapa sätt som eleverna kan kommunicera igenom.

En annan aspekt som jag vill lyfta från i min modell är tid. De flesta av de intervjuade lärarna upplevde att elevgruppen behöver tid. Dels för att kunna ta till sig information och ge svar men de behöver även tid att göra saker många gånger. Att ge tid är också något som personalen måste förhålla sig till. Framsteg i utvecklingen kan ta lång tid att se och det är därmed viktigt att ge eleverna tid till det. Därför har jag valt att symbolisera tid med blommans blad. På såsätt blir kommunikationen (jorden) och tiden (blombladen) två förutsättningar för att få delaktighet (blomman) att växa.

Utifrån studiens teoretiska utgångspunkt kan resultatet ses ur ett sociokulturellt perspektiv (Bråten 1998; Alexandersson 2009) då alla de intervjuade lärarna tryckte på vikten av att skapa förutsättningar för att utveckla elevernas kommunikation. För att göra eleverna till aktiva individer och främja delaktigheten lägger lärarna inte bara fokus på att utveckla elevernas kommunikation utan försöker också skapa olika sorters samspelsmöjligheter för att på såsätt gynna lärande processer (Alexandersson 2009). Detta sker genom att skapa tvärgrupper där elevernas kunskapsnivå och förmågor matchas men det sker även genom att skapa förutsättningar i den fysiska miljön som gynnar samspelsmöjligheter. Detta är något som går emot det resultat Östlund (2012) kommer fram till, nämligen att särskolan oftast inte är bra på att skapa möjligheter för elever att kommunicera med varandra på deras villkor. Det går visserligen inte att säga med säkerhet men detta resultat indikerar på att skolans värld följer den forskning som bedrivs och utvecklar sin verksamhet efter den.

6.2 Metoddiskussion

Valet att göra en kvalitativ undersökning upplever jag att i det här fallet var korrekt. Detta eftersom jag har varit intresserad av att undersöka hur lärare definierar begreppet delaktighet och hur de arbetar med det för att främja den. Deras berättelser har fått stå i fokus med de olika infallsvinklarna till delaktighet de bidrog med. Valet att genomföra en halvstrukturerad intervju där möjligheten att göra förändringar i intervjufrågorna vartefter i vilken riktning samtalet gick åt (Kvale & Brinkman 2014) framstod också som ett bra val. Det var även positivt ur egen synvinkel att ha genomfört en pilotintervju innan den första riktiga intervjun. Dels kunde jag omarbete min intervjuguide så att den blev tydligare för mina intervjudeltagare. Dels var det även ett tillfälle för mig att öva mig på att genomföra en intervju.

En annan reflektion från intervjutillfällena är att de var utvecklande för min egen del. Att sitta ned och tillsammans med andra lärare diskutera pedagogiska frågor utvecklar min personliga kompetens. Jag upplever att så även var fallet hos de lärare jag intervjuade.

6.3 Slutsats och specialpedagogiska implikationer

Definitionen av delaktighet skiljer sig inte nämnvärt mellan de intervjuade lärarna och arbetet med delaktighet på skolorna de är verksamma på är utifrån SPMS delaktighetsmodell utvecklat. Visserligen lägger lärarna olika fokus på de olika aspekterna vilket påverkar elevernas skolgång till viss mån, då i den bemärkelsen att en lärare exempelvis arbetar mycket med att göra elever autonoma medan en annan lärare arbetar mycket med att skapa möjligheter för elevernas sociokommunikativa tillgänglighet. I studien har även de intervjuade lärarna lyft fram två aspekter som är viktiga för att främja delaktighetsarbetet, kommunikation och tid.

De specialpedagogiska implikationer som denna undersökning har bidragit med är ökad kunskap kring delaktighet och hur arbetet med att främja delaktighet kan förbättras. En speciallärare med specialisering utvecklingsstörning (SFS 2011:186) kan tillämpa denna kunskap genom att exempelvis vägleda kollegor i framtida arbeten kring delaktighet. Exempelvis har undersökningen visat på vikten av att arbeta med elevernas kommunikation

för att skapa förutsättningar för delaktighet. Mer konkret handlar det om att se över varje enskild elevs kommunikationshjälpmedel och då mer ingående kartlägga på vilket sätt eleven kommunicerar och sen utveckla hjälpmedel i skolmiljön som utvecklar och stimulerar elevens kommunikation. En annan aspekt att förhålla sig till för att skapa goda förutsättningar för delaktighet är tid och då handlar det främst om att personalen måste förhålla sig till att elevgruppen behöver tid, dels för att ge tillbaka ett svar men också för att bekanta sig med och förstå syftet med en aktivitet. Speciallärarens roll i detta blir att lyfta denna problematik med övrig personal och stötta och handleda denna med stöd i forskningen.

En del i resultatet som skilde sig från den tidigare forskningen vara att de intervjuade lärarna var medvetna om och arbetade med att skapa en sociokommunikativ tillgänglighet och möjligheter för samhandling. Det är problematiskt att dra några slutsatser utifrån detta materialet men en kan ändå diskutera vikten av att ta del av den forskningen som bedrivs och vilka positiva effekter det får på den pedagogiska praktiken.

6.4 Fortsatt forskning

I min undersökning har en aspekt av delaktighet inte diskuterats något nämnvärt. Denna aspekt är tillhörighet och då i organisatorisk mening. De intervjuade lärarna undervisar elever som befinner sig på en kognitiv nivå jämförbart ett litet barn och det har inte uppstått någon diskussion gällande om eleverna är placerade i rätt skolform. Däremot hade det varit intressant att göra undersökningen med lärare inom särskolan som undervisar elever som befinner sig i gränslandet mellan att formellt tillhöra särskolan eller grundskolan. I en sådan studie hade det även varit intressant att intervjua eleverna för att få ta del av deras syn på delaktighet i skolan.

Referenser

- Alexandersson, U. (2009). Sofias situationer för samspel. I A. Ahlberg. (red.). *Specialpedagogisk forskning: en mångfasetterad utmaning*. (s. 109-128) Lund: Studentlitteratur.
- Almqvist, L., & Granlund, M. (2005). Participation in school environment of children and youth with disabilities: A person-oriented approach. *Scandinavian Journal of Psychology*, 46: 305–314.
- Bråten, I. (red.) (1998). *Vygotskij och pedagogiken*. Lund: Studentlitteratur.
- Cavalier, A.R., & Brown, C.C. (1998). From Passivity to Participation: The Transformational Possibilities of Speech-Recognition Technology. *TEACHING Exceptional Children* 30.6: 60-65.
- Elvstrand, H. (2009). *Delaktighet i skolans vardagsarbete [Elektronisk resurs]*. Diss. Linköping: Linköpings universitet, 2009. Linköping.
- Fejes, A., & Thornberg, R. (2015). Kvalitet och generaliserbarhet i kvalitativa studier. I A. Fejes., & R. Thornberg. (red.). *Handbok i kvalitativ analys*. (s. 256-276), Stockholm: Liber.
- Frithiof, E. (2007). *Mening, makt och utbildning - delaktighetens villkor för personer med utvecklingsstörning*, Diss. Växjö : Växjö universitet, 2007. Växjö.
- Fryson, R., & Cromby, J. (2013). Human rights and intellectual disabilities in an era of 'choice'. *J Intellect Disabil Res*, 57: 1164–1172.
- Kvale, S., & Brinkmann, S. (2014). *Den kvalitativa forskningsintervjun*. Lund: Studentlitteratur.
- Kylén, G. (2012). *Helhetssyn på människan: begåvning och begåvningshandikapp*. Stockholm: Stiftelsen ALA.
- Molin, M. (2004). Delaktighet inom handikappområdet - en begreppsanalys. I Gustavsson, A. (red.) *Delaktighetens språk*. (s.61-80) Lund: Studentlitteratur.
- Nordenfeldt, L. (2004). Aktivitet, delaktighet och ICF - en vetenskapsteoretisk bakgrund. I A. Gustavsson. (red.) *Delaktighetens språk*. (s. 29-46) Lund: Studentlitteratur.
- SFS 2011:186. (u.d.). *Examensordning för speciallärarexamen*.

- Skolverket. (2011). *Läroplan för grundsärskolan*. Stockholm: Fritzes
- Socialstyrelsen. (2003). *Klassifikation av funktionstillstånd, funktionshinder och hälsa: svensk version av International Classification of Functioning, Disability and Health (ICF)*. Stockholm: Socialstyrelsen.
- Specialpedagogiska skolmyndigheten. (2012). *Där man söker får man svar: delaktighet i teori och praktik för elever med funktionsnedsättning*. Härnösand: Specialpedagogiska skolmyndigheten (SPSM).
- Stukát, S. (2011). *Att skriva examensarbete inom utbildningsvetenskap*. (2. uppl.) Lund: Studentlitteratur.
- Szönyi, K., & Söderqvist Dunkers, T. (2015). *Delaktighet [Elektronisk resurs] : ett arbetssätt i skolan*. Härnösand: Specialpedagogiska skolmyndigheten.
- UNICEF Sverige. (2009). *Barnkonventionen: FN:s konvention om barnets rättigheter*. Stockholm: UNICEF Sverige.
- Vetenskapsrådet. (2002). *Forskningsetiska principer inom humanistisk och samhällsvetenskaplig forskning*. Vetenskapsrådet. Tillgänglig på internet: <http://www.codex.vr.se/texts/HSFR.pdf> (2016-11-24)
- Westlund, I. (2015). Hermeneutik. I A. Fejes., & R. Thornberg. (red.) *Handbok i kvalitativ analys*. (s. 71-88) Stockholm: Liber.
- Östlund, D. (2012). *Deltagandets kontextuella villkor - fem träningskoleklassers pedagogiska praktik*. Malmö: Malmö Högskola

Bilaga 1

Intervjuguide:

- Vilken innebörd lägger du i begreppet delaktighet?
- Hur arbetar du med följande aspekter av delaktighet med dina elever:
 - Tillgänglighet: Fysisk tillgänglighet till miljöer och objekt, tillgängligt sociokommunikativt samspel och tillgängligt meningssammanhang.
 - Tillhörighet, en formell tillhörighet.
 - Engagemang, lust och intressen att delat i aktiviteten.
 - Samhandling, att delta och bidra i en gemensam aktivitet.
 - Autonomi, att bestämma över sitt handlande.
 - Erkännande, att vara accepterad och erkänd av andra.

Bilaga 2

Till lärare som arbetar på grundsärskolan och undervisar i träningskolan samt lärare som arbetar på gymnasiesärskolan, individuella programmet.

Jag heter Carl Hellman och håller för tillfället på att utbilda mig till speciallärare med inriktning utvecklingsstörning vid Malmö högskola. Jag kommer under hösten att arbeta med mitt examensarbete som kommer att handla om lärares uppfattningar om och arbetet med delaktighet och på vilka sätt elever ges möjlighet till delaktighet.

För att kunna genomföra denna studie är era erfarenheter viktiga. Om ni samtycker till att bli intervjuade kommer jag till en plats som passar er. Intervjuerna kommer uppskattningsvis ta 45 minuter och jag har för avsikt att spela in intervjun om ni ger ert medgivande till detta. Materialet för intervjuerna kommer jag sedan att transkribera för att kunna analysera materialet. Det är bara jag och min handledare som kommer att ha tillgång till materialet.

Deltagandet i studien är frivilligt och kan när som helst avbrytas utan att ange skäl. Allt material kommer att behandlas konfidentiellt och inga namn på skolor eller personer kommer kunna identifieras i uppsatsen. När arbetet med uppsatsen är klar kommer allt material från intervjuerna att förstöras.

Jag ser framemot att ta del av era erfarenheter kring ämnet och har ni några frågor får ni gärna höra av er till mig!

Med vänlig hälsning/ Carl Hellman

Mail: XXX

Tel:XXX

Handledare: Lisbeth Ohlsson

Mail: XXX